

Svoboda slova a vědění

Význam svobody slova, která je úhelným kamenem lidského myšlení se přímo vztahuje zvláště k lidským právům, kde je též explicitně zakotven. Ve svém vystoupení bych chtěl zdůraznit význam svobody slova ve vztahu k našemu vědění. Vědění, jak všichni dobře víme, představuje pilíř naší civilizace, základ naší existence nejen v současnosti, ale i v budoucnosti. Význam vědění a vědy obzvláště byl pochopen zvláště v posledních stoletích zásluhou kritického i racionalistického myšlení, které si kladlo nové otázky, nové perspektivy, založené nejenom na interpretaci klasických textů, ale založené i na jejich kritickém souzení, vytváření nových představ a hypotéz, které věda buďto potvrzovala nebo zamítala. Tento proces se samozřejmě mohl uskutečnit jenom na základě svobodné výměny názorů. Hlavním argumentem se potom staly přesvědčivé experimentální důkazy, které jako jediné byly obecně přijímány. To platí dodnes. Společně s rozvojem svobodného bádání, které často šlo i proti duchu své doby i proti duchu přijímaných dogmat, se vytvářelo prostředí svobodné kritiky.

Tak tedy svoboda slova vyžaduje nejenom odpovědné a zdůvodněné vyjádření nových myšlenek, ale musí i umožňovat kritickou diskusi o jejich hodnotě, o jejich správnosti i o jejich aplikacích. Obzvláště u nás jsme v dnešní době svědky situace, kdy mnohá kritika je přijímána jako osobní útok na představitele zavedených a mediálně podporovaných myšlenkových přístupů. Je to obrovská chyba, neboť čím výše postavená osobnost, tím více musí být vystavena kritice. Kritice ne osobní, ale kritice, která rozebírá hloubku i jasnost nebo nejasnost postulátů, které i vedoucí představitelé hlásají. Jenom společnost, která má hluboké kořeny v tradici demokracie i boje o svobodu, je schopná takto kriticky, a to i na široké mediální úrovni hodnotit ty, ze kterých si vybírá představitele. Obrovským dojmem zapůsobil poslední výběr presidenta Spojených států, kde proti sobě stáli kandidáti vyjadřující naprosto různé přístupy řešení otázek světa i vlastní země. Byli podrobni tak tvrdé kritice, a to z nejrůznějších pohledů, že se nad tím až tajil dech. Je symptomatologické, že i nejvyšší kruhy našeho státu mohly zamítat integrační procesy v Evropě, do které jsme svobodně vstoupili, mohou odmítat úsilí o ekologické ozdravení světa a přitom zlehčovat dopady ekonomické krize, jejíž důsledky se již dnes katastroficky promítají i do naší ekonomie. Neargumentuji s těmito názory. Těmito názory mají argumentovat opravdoví kritici, kteří jsou zasvěceni do těchto problémů a mají mít i přístup do tzv. mediálních sfér, které jsou zatím doménou pouze tzv. vedoucí elity.

Až na výjimky po zprávách našich ctěných televizních společností skoro nikdy nenásledují kritické diskuse nad těmito zprávami, na kterých by se měli podílet účastníci nejrůznějších politických vyznání. Celkový pohled na úroveň našich sdělovacích prostředků, které nám mají přibližovat problémy současného světa i problémy naše, není tedy zcela uspokojivý. Tak zvaně se medializuje každá hloupá kauza, ale vůbec se lidem neříká, jaké problémy jsou jinde, jak se na nás jiní dívají a neslyšíme ani mnoho hlasů vlastních, které by nám vytýkaly naše současné chyby. Přestože jsme formálně vstoupili do Evropy a snad i do světa, máme mnoho nedostatků v poznání světa, přístupů k světovým informacím. První obrovská bariéra je ne dostatečná znalost angličtiny. Angličtina se musí učit na nejnižších stupních škol tak, aby tento jazyk se stal druhým zažitým jazykem, ve kterém lze volně číst i náročnější texty. Tak je tomu např. v severských státech. Máme i obrovské trhliny v získávání čerstvých informací ze světa. Jako příklad bych jen uvedl, kolik lidí u nás může nebo by si mohli dovolit zakupovat zahraniční denní tisk. Podobně je to s kvalitními televizními stanicemi jako je BBC2, která vysílá vynikající vzdělávací pořady, ovšem je zcela u nás nedostupná a jen občas je převáděna na naše ČT2. Totéž se týká sledování kvalitní světové knižní produkce, neexistuje prakticky žádné referování o nových zahraničních knihách. Jaké cesty tedy volit k tomu, aby tyto a další nedostatky byly odstraněny? To by mělo být hlavní náplní institucí, jako jsou ministerstvo školství a další rezorty. K naplnění těchto cílů a požadavků určitě je cesta dlouhá. Co tedy činit nyní. Domnívám se, že v této době nedostatečné informační sítě, která je nám předkládána státem nebo soukromým sektorem, nám nezbývá nic jiného než podporovat nezávislé místní informační zdroje, tj. spolkové noviny, oblastní noviny a získávat pro spolupráci lidi, kteří se umějí ptát, kteří něco znají a kteří něco opravdu mohou sdělit svým spoluobčanům. Takováto alternativa by potom mohla i nastavit zrcadlo i těm, kteří se ve své mediální povznesenosti do zrcadla ani podívat neumějí.

Dostali jsme se od otázek svobody slova k otázce problémům kritiky, což spolu velice úzce souvisí. Známe to velice dobře z vědy, kdy každý názor i opřený o některá fakta je vystaven přísné kritice. Jako příklad bych uvedl přijímání vědeckých prací ve většině mezinárodních časopisů. Každá práce projde alespoň dvěma nezávislými recenzemi, ve kterých dobře informovaní kritici hodnotí, zda práce je jasně formulovaná, logicky sestavená, zda přináší nový příspěvek do oboru a zda experimentální výsledky jsou dostatečné a průkazné. Takovéto oponentní řízení má být i pozitivní, přinášet nové poznatky a náměty jak vylepšit text a vyjasnit v něm obsažené údaje. Tedy nejen hodit do koše to, co se nelíbí, ale i vysvětlit, proč se to nelíbí. Takový postup by byl přínosný i pro naši širší žurnalistiku.

Konečně bych chtěl zdůraznit, že proto, abychom si začali opravdu vážit svobody slova i svobody kritiky, která k němu patří, měli bychom se více věnovat i originálnímu myšlení, které tyto otázky nastolilo. Mezi ně samozřejmě patří slavná aténská demokracie, ale i sága vzniku deklarace lidských práv, renesanční a později racionalistické myšlení Americké a Francouzské revoluce. Jsou to odkazy, o kterých se v posledních letech skoro nemluví, ale které zůstávají v platnosti zvláště pro pochopení toho, za jakou cenu představy o svobodě slova byly uplatněny a jakým majákem jsou i zůstanou pro lidský rod.

Prof. RNDr. Jan Svoboda, DrSc.

Praha, 15. dubna 2009